

*О. К. Чернова,
канд. іст. наук*

*О.К. Chernova,
Candidate of Histor. Sci.*

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Abstract. The questions concerning the quality of educational services and the ways to ensure it under conditions of educational reforms and the Ukraine's entry to the Europe's educational space are analyzed.

Постановка проблеми. Освіта – надзвичайно важлива складова державної гуманітарної політики. Головне її завдання – забезпечення доступності доброякісної освіти для кожного громадянина України, про що йдеться в програмі «Модернізація освіти». Свідченням того, що освіта в Україні послідовно виходить на якісно новий рівень, є прийняття Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної програми «Діти України», здійснення реальних кроків щодо входження в європейський освітній простір. Зазначимо, що проблема отримання високоякісних освітніх послуг завжди була і залишається вельми актуальною. Сьогодні ж маємо всі підстави вести мову про становлення нового теоретико-прикладного наукового напрямку – „якість освіти”. Чим вища якість освіти в державі, тим вищі в ній суспільний добробут і її рейтинг у світі. У цьому зв'язку важливим є розуміння, передусім самими учасниками освітнього процесу, сутнісних ознак якості освітніх послуг та шляхів її забезпечення в сучасних умовах. Ряду аспектів цієї проблеми і присвячено дану статтю.

Виклад основного матеріалу. Підписання 29 європейськими країнами Болонської конвенції 1999 р. – подія, що дала початок процесові, наслідком якого має стати формування вже до 2010 р. єдиного європейського освітнього простору. Для України наближення вітчизняних стандартів освіти до європейських є одним із напрямів її євроінтеграції.

В умовах глобалізації приєднання України до Болонського процесу – це також і поступова інтеграція української освіти у світовий освітній простір. Дана тенденція сприятиме підтриманню високого статусу вітчизняної освіти і науки; підвищенню їх конкурентоспроможності в умовах перетворення знань на пріоритетний фактор соціального та економічного розвитку. Так, зокрема, основні завдання системи вищої освіти відповідно до засад Болонського процесу полягають у створенні єдиного

загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р.; підвищенні конкурентоспроможності вищої освіти; зміцненні соціальних зв'язків і зменшенні нерівності як на національному, так і на загальноєвропейському рівнях; створенні конкурентоспроможної і динамічної світової економіки, що базується на знаннях і здатності на цій основі забезпечити стійке економічне зростання; активному стимулюванні інноваційних процесів та тісному співробітництві між навчальними закладами.

Починаючи з 1990-х рр. ХХ ст. стан і вибір пріоритетів освітньої політики в Україні зумовлений, передусім, такими чинниками. По-перше, активними процесами глобалізації, що передбачають не лише нове облаштування політики, економіки, культури, освіти, але й високий ступінь інтернаціоналізації, внаслідок чого спостерігається тісне поєднання різних національних систем освіти. В таких умовах фундаментальні та професійні знання стають реальним товаром. По-друге, активним залученням особи та її роллю в соціумі, використанням особистісного фактора в структурі економіки, тобто гуманітаризацією освіти. Провідну роль при цьому відіграють забезпечення академічної мобільності учасників освітньо-наукового простору — студентів, академічного й адміністративного персоналу. Важливе значення також має освоєння сучасних освітніх технологій, розроблення та засвоєння курсу на структурні зміни і оновлений зміст поняття якості освіти.

В умовах поступової інтеграції України до європейської спільноти цей напрям є одним із пріоритетних. Так, зокрема, ще у 2002 р. Кабінетом Міністрів України була розроблена “Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг)”. При цьому особливо актуальною є проблема ефективної реорганізації сфери вищої школи, оскільки швидше й успішніше з економічної кризи виходять ті країни, які вирішального значення надають розвитку науки й розширюють можливості громадян в отриманні вищої освіти.

Усі пропозиції щодо змін в організації вітчизняної системи освіти у рамках Болонського процесу можуть бути визначені шістьма позиціями: 1) запровадження двоциклового навчання; 2) впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу; 3) налагодження відповідної системи контролю якості освіти; 4) підвищення мобільності студентів і викладачів; 5) забезпечення працевлаштування випускників на європейському ринку праці; 6) досягнення європейського рівня привабливості системи освіти. До цього ще слід додати взаємне визнання дипломів (євродиплом), можливість працевлаштування в Європі, єдині

освітні стандарти за спеціальностями, які сприяють освітній міграції студентів за європейськими стандартами. На шляху до реалізації цих завдань існує дуже багато проблем, і чи не найважливіша з них – проблема соціальної відповідальності та концепції управління.

Особливо актуальним є питання дослідження системи якості та управління нею є для галузі освіти. Дана проблема містить у собі цілу низку ще не вирішених завдань, серед яких особливе місце посідають критерії якості освіти, її моніторингу, контролю і засобів цілеспрямованого впливу на неї. Зазначимо, що якість – це певна сукупність ознак та властивостей продукції або послуг, які задовольняють ті чи інші потреби. А важливими складовими даного процесу виступають критерії забезпечення, управління та сертифікація систем контролю якості.

Те, що в структурі вищої освіти України вже багато років закладено двоступеневість та запроваджено освітньо-кваліфікаційні рівні бакалавра, спеціаліста та магістра, дає можливість говорити про певне наближення вітчизняної системи освіти до світових стандартів. Створена і функціонує державна система контролю якості освіти. Отже, нині вже закладені основи «двоступеневої освіти» і «контролю якості освіти». Так, зокрема, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка проводились соціологічні дослідження «Соціальні аспекти підготовки спеціалістів за ступеневою системою освіти» та «Проблеми співіснування різних технологій навчання в період реформування вищої освіти в сучасних умовах розбудови державності в Україні» (1996–2000 рр.), «Методологічні і методичні проблеми розробки соціальних показників становлення демократичного суспільства в Україні» (2001–2005 рр.), які були спрямовані на вивчення чинників, сприятливих для ефективного реформування вищої школи в умовах демократизації українського суспільства.

Українська держава розпочала активне впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу та реалізацію положень Болонської декларації 1999 р. в системі вищої освіти і науки. Так, сьогодні більшість ВНЗ України перейшли на Європейську кредитно-трансферну й акумулюючу систему організації навчального процесу (ECTS) – систему, в основу якої покладено систематизований спосіб описання освітньої програми шляхом призначення кредитів (балів) її компонентам [1, с. 135]. Слід зазначити, що кредитно-модульна система є не тільки основою навчального процесу в традиційній вищій освіті, а й елементом системи різних видів навчання, тобто впровадження цієї системи забезпечує реалізацію одного з головних положень Болонського процесу – «навчання протягом усього життя».

Однак, необхідно враховувати, що головною метою Болонської конвенції є вирішення проблеми *дефіциту* спеціалістів, тоді як в Україні за наявності великої кількості спеціалістів існує проблема *якості* їхньої підготовки. Звідси виникає загроза того, що, по-перше, Україна стане “експортером” дешевих спеціалістів для Європи; по-друге, втілюючи європейські стандарти освіти, ми ризикуємо ще більше знизити її якість. Адже, прийнявши Болонську систему, студенти зможуть одержати диплом про вищу освіту вже після трьох років навчання (ставши бакалаврами), а ще через рік одержати кваліфікацію магістра. Таким чином, навчання у ВНЗ буде тривати не 5 років, а 4 роки [2, с. 203].

Також не варто забувати про необхідність кореляції національних освітніх програм з економічними пріоритетами держави. Інакше, в погоні за європейськими стандартами, освіта може втратити свою самобутність і здатність адекватно реагувати на національні економічні запити [там само].

Поряд із цим, на думку деяких дослідників, існує суттєва проблема, пов'язана зі збереженням вітчизняних культурних та освітніх надбань і традицій, що не піддаються цілковитій технологізації та стандартизації. Йдеться, насамперед, про роль особистості в навчально-виховному процесі та суспільстві в цілому. В європейському освітньому просторі, окресленому Болонським процесом, така роль чітко не визначена. Це може означати, що, прямуючи у визначений освітній простір, ми будемо змушені приймати стандарти, які, з одного боку, істотно розширюють можливості та ефективність навчального процесу як такого, а з іншого – не менш суттєво обмежують і навіть атрофують роль і можливості викладача чи студента як особистості. За євростандартами випускник вищої школи формується навчальним процесом як технологічною системою, побудованою за кредитно-модульним принципом. Згідно з традиціями вітчизняної вищої школи випускник як спеціаліст-професіонал і як особистість формується насамперед за посередництва іншого спеціаліста-професіонала й особистості, тобто викладача. Тут наявна суттєва суперечність, яка потребує вирішення [3, с. 22–28].

Проблема «особистості» належить до переліку «вічних». На всіх етапах існування та розвитку будь-якого суспільства відбуваються процеси соціалізації та виховання нових поколінь. Нагадаємо, що в соціологічних науках термін «особистість» вказує на соціально-типові характеристики людини, яка виконує певну сукупність соціальних ролей, що визначаються соціальним статусом або становищем у суспільстві. Тому аналізуючи механізми соціалізації та ідентифікації особи з різними соціальними групами, соціологія поєднує термін «особистість» із соціалізацією особи, що

знаходить своє відображення в організації певного конкретного суспільства.

У цьому аспекті доцільно звернутися до результатів масового опитування, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України у 2006 р. [4, с. 85].

Результати дослідження свідчать, що саме в педагогічному середовищі формується компендіум суспільних уявлень про критерії якості освіти, а педагоги переймаються оздоровчою функцією освіти. Обираючи між формуванням у дитини позитивної мотивації навчання, вміння вчитися впродовж життя і традиційним критерієм «рівня знань», педагоги частіше схиляються до останнього. Проведене дослідження засвідчило, що актуальними проблемами в освітній галузі є: підвищення якості навчання, можливості високоякісного навчання впродовж усього життя, формування і науково-методичне забезпечення ринку освітніх послуг, створення індустрії сучасних способів навчання, використання рівних можливостей отримання освіти, створення умов для безболісної інтеграції вітчизняної освіти в європейський простір.

Таблиця 1

Уявлення різних суб'єктів освітнього процесу про значущість ознак, що є показниками якості освіти або можуть як такі тлумачитися

Ознака	Рангове місце ознаки			
	Працівники освіти	Старшо-класники	Студенти	Батьки
Розвиток самодостатньої особистості	1	1-2	1	1
Зв'язок знань із життям	2-3	3	2	2
Високий рівень одержуваних знань	2-3	5	4	3-4
Позитивна мотивація навчання	4	6	3	3-4
Реалізація оздоровчої функції освіти	5	10	7	6
Сучасні засоби навчання	6	1-2	5	7
Відповідність змісту освіти вимогам часу	7	11	8-9	8
Рівень успішності	8-9	4	8-9	5
Використання традицій народної педагогіки	8-9	9	14	11
Визнання документів про освіту за рубежом	10	7	6	9
Дисциплінованість учня	11	12	12-13	12
Якість управління освітніми процесами	12	8	10	10
Готовність керівних і педагогічних кадрів до інноваційних процесів	13-14	13	11	13
Відповідність навчальних досягнень освітнім стандартам	13-14	14	12-13	14

На сьогодні в Україні відчувається дефіцит соціологічних даних, які б відображали трансформаційні процеси у сфері освіти, залежності освітніх прагнень індивідів від економічних, соціальних або культурних чинників. Як свідчать результати Всеукраїнського перепису населення 2001 р. і дані деяких соціологічних досліджень, у нашій державі спостерігається тенденція зниження рівня середньої освіти серед молодого покоління міського і сільського населення. За даними перепису, 12,5% жителів сільської місцевості у віці 30–39 років не мали повної середньої освіти, серед вікової категорії 25–29-річних це співвідношення становить 18%, а серед 20–24-річних осіб – 25%. Подібна тенденція є характерною і для осіб міського населення [5, с. 8]. Система освіти, на нашу думку, повинна служити ефективним інструментом соціального вирівнювання, а не підтримки та поглиблення соціальної стратифікації.

Входження України до європейського освітнього простору уявляється неможливим без наявності достовірних даних щодо диференціації та стратифікації у сфері освітніх процесів, поглибленого вивчення сфери освіти і відповідно – без ефективної соціальної політики.

В той же час, існує й інша тенденція, спрямована в освітній простір, визначений відповідними рішеннями Ради глав держав СНД у 1997 р. Він має такі ознаки: спільність принципів державної політики в освіті, узгодженість загальних державних стандартів, програм, рівнів освіти, нормативних термінів навчання на кожному рівні; узгодженість положень та вимог щодо підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів; рівні можливості та вільна реалізація прав громадян на здобуття освіти на території будь-якої держави СНД. Тут не треба забувати, що цей простір за соціокультурними ознаками до нас набагато ближчий, а якщо бути відвертими, то ми, по суті, самі знаходимося в ньому [3, с. 22–28].

Як зазначають українські дослідники, для української вищої школи настав час вибору подальшого шляху свого розвитку. Перший – на Захід, обумовлений Болонським процесом та євростандартами. Другий – на Схід, обумовлений відповідними рішеннями у сфері вищої освіти у рамках СНД, а є ще третій, власний шлях, що полягає в розширенні свого освітнього простору до масштабів загальноєвропейського, чого прагнуть і сучасна Європа, і сучасна Росія. Тут українська вища школа, позбувшись комплексу меншовартості, може стати сполучною ланкою між ними [там само].

Інтеграція нашої держави у європейський соціокультурний і освітній простір, виділення та кристалізація у вітчизняній освіті окремих педагогічних напрямів, формування на основі практичного досвіду

найбільш оптимальних з точки зору тих чи інших критеріїв підготовки студентів (учнів) і розвитку, вдосконалення систем організації роботи навчальних закладів в недалекому майбутньому призведе до створення плюралістичної системи освіти за аналогом тих, які існують у багатьох розвинених країнах [2, с. 203]. Разом з тим, для забезпечення дієвості та ефективності кредитно-модульної системи, на нашу думку, важливо звернути увагу також на кінцевий результат навчального процесу – випуск необхідної кількості бакалаврів, спеціалістів і магістрів потрібного профілю. Слід постійно мати інформацію про потребу в тих чи інших фахівцях, передбачати і своєчасно реагувати на зміни ситуації на ринку праці фахівців з вищою освітою.

Висновки. Отже, сучасна освітня стратегія України відповідає концепції «Освіта XXI століття», яка розроблена комісією ЮНЕСКО і прогресує в напрямі глобального розширення. На сучасному етапі держава висуває перед цією галуззю можливість надання особі відкритого доступу до освіти протягом усього життя. В процесі активного долучення України до Болонського процесу існує ряд складних завдань і проблем. Проте рух у європейський освітній простір може також принести і чималі дивіденди. Водночас також слід пам'ятати і про збереження фундаменту вітчизняної освіти. Адже система вищої освіти України, перебуваючи в цьому процесі, повинна враховувати свій наявний рівень розвитку, не втративши при цьому свої найкращі надбання, з одночасним трансформуванням відповідно до вимог європейського освітнього простору та потреб і пріоритетів українського суспільства.

-
1. Вища освіта і Болонський процес: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Упоряд. М. Дмитриченко, Б. Хорошун, О. Явзвінська, В. Данчук]. – К.: Знання України, 2006. – 440 с.
 2. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору // Вища освіта України: Темат. Вип., Дод. 3 (т.3). – К.: Знання України, 2006. – 528 с.
 3. *Добрянський І.* Сучасні тенденції розвитку вищої школи: соціокультурний, регіональний та особистісний аспекти / І. Добрянський // Вища школа. – 2004. – № 1.
 4. *Слюсаревський М.* Проблеми якості освіти: соціально-психологічний контекст / М. Слюсаревський // Соц. психологія. – 2007. – № 1.
 5. Рівень освіти населення України : За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2003.